

УДК 343:316.7

Гонтар З. Г.

*кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедра права та менеджменту у сфері
цивільного захисту
(Львівський університет безпеки життєдіяльності)*

Полюга Р. Л.

(Львівський університет безпеки життєдіяльності)

КОРУПЦІЯ ЯК НАСЛІДОК КРИЗИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Аналізуючи сучасний стан суспільства, де пріоритетними стають матеріальні цінності на противагу моральним чи світоглядним, де культивуються формально-інструментальні взаємини, де перемагає власна корисність і зневажливе ставлення до світоглядних принципів, моральних й правових законів, розуміємо, що на часі є осмислити причини такої кризи та однієї з її наслідків – корупції. Сучасна корупція в Україні – це корупція кризового типу, – вона є породженням глибокої соціальної кризи в Україні. Тому НАБУ чи будь-які інші антикорупційні органи не здатні подолати цю корупцію, якщо не буде здійснено соціальні реформи, які підірвуть корінь корупції. Слід зауважити, що в Україні вдосконалення корупційних схем відбувається швидше ніж підвищення ефективності антикорупційних механізмів. Це означає, що до переліку основних критеріїв яким має відповідати державна

© Гонтар З. Г., Полюга Р. Л., 2018

© Національний університет «Острозька академія», 2018

- Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полюга // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.

антикорупційна політика, насамперед належить вимога щодо її відповідності сутності і темпам суспільного розвитку.

У всесвітньому рейтингу СРІ за 2016 рік (Індекс сприйняття корупції 2016) Україна посіла 131 місце зі 176 країн [1]. Цю сходинку із показником 29 балів (зі 100 можливих, де 0 – це найвищий рівень корупції, а 100 – найнижчий рівень корупції) разом з нами посіли Казахстан, Росія, Непал та Іран. Як відомо, Індекс сприйняття корупції базується на незалежних опитуваннях, в яких беруть участь міжнародні фінансові та правозахисні експерти, у тому числі Світового банку, Freedom House, World Economic Forum тощо. Цей факт підтверджує актуальність теми і необхідність її проаналізувати та віднайти шляхи виходу з цієї межово-небезпечної ситуації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій; не вирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідженням корупції як соціально-правового явища займалися такі вчені, як: Г. В. Оганян, О. Ф. Скакун, В. В. Галуцько, І. В. Дмитрієнко, О. М. Костенко, В. К. Шкарлупа, М. І. Матузов, Н. М. Оніщенко, Л. В. Білінська, В. Д. Гвоздецький, О. О. Акімов та інші. Ми, врахувавши їх наукові доробки, маємо на меті проаналізувати феномен корупції не лише з правової сторони, але й морально-ціннісної, позаяк вважаємо, що корупція є, перш за все, явищем дисгармонії соціального буття. Благо суспільства і в широкому, і у вузькому значеннях, на нашу думку, перш за все буде залежати від якісно сформованих морально-правових законів, дотримання яких буде стосуватись абсолютно усіх. В кінці XIX ст. Ф. Ніцше сказав слова, які є актуальними й сьогодні: «Життя – це джерело втіхи, але там, де п'є поволоч, всі криниці отруєні» [2, с.98]. Перефразовуючи філософа, розуміємо, що недотримання законів певною групою людей знищує цілісність цілої держави. На жаль, на сьогоднішній день, якщо говорити

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полнога // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.

про нашу державу, то високий рівень правової культури не спостерігається не лише у пересічного громадянина, часто його не вистачає навіть законодавцям, політичним лідерам, керівникам суспільних організацій. І справа не в тому, що вони не знають закону, а в тому, що вони не рахуються з ним. А це вже зневажання правом. Низький рівень правової культури, нерозвиненість у населення юридичних традицій, що переходять у відкритий правовий нігілізм, заперечення необхідності і цінності права мають глибокі історичні корені. З покоління в покоління в Україні проявляється зневага до закону та суду, терпимість до свавілля [3, с.234]. Криза правової культури населення супроводжується зневір'ям у право як соціальну цінність, а відповідно й в зловживанні, яке проявляється в корупції. Разом з тим, актуальним і поки ще не достатньою мірою представленим у вітчизняних наукових публікаціях є дослідження проблеми подолання корупції кризового типу шляхом проведення глибоких соціальних реформ.

Метою дослідження є визначення поточного стану глибокої соціальної кризи в Україні та визначення шляхів усунення тієї соціальної аномалії, що породжує корупцію кризового типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «корупція» походить від латинського слова «corruptio», що означає «псування», «розбещення». В тлумачному словнику під поняттям корупція розуміється «використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення [4], «тобто може розумітися як розбещення окремих посадових осіб державного апарату, як соціальна корозія, що роз'їдає державну владу і суспільство в цілому» [5, с.138]. В першій статті Закону України «Про запобігання корупції» подано таке визначення корупції: «це використання особою, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полнога // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.

такої вигоди» [6]. У цьому ж законі зазначається, що **корупційним правопорушенням вважається** умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та дисциплінарну відповідальність.

Соціальна сутність корупції проявляється в тому, що вона: має соціальну обумовленість (є продуктом соціального життя); має свою соціальну ціну, яку платить суспільство за існування корупції, істотно впливає на найважливіші соціальні процеси; має історичні витоки і глобальний характер, є правовим, економічним, політичним, психологічним і моральним явищем; має властивість пристосовуватись до соціальних реалій, постійно мімікрувати (тобто поводитись безпринципно, пристосовуватись до ситуації – *авт.*) та видозмінюватися [7, с.139]. На жаль, історично так склалось, що корупція тривалий час була способом виживання і за тривалий час існування перетворилась в системне явище. З цієї ж причини системою є сьогодні в Україні і неповага до норм моралі і до закону: бо хто поважатиме норми моралі і закон, якщо жити і працювати чесно і по закону не вигідно? Для більшості людей корупція стала способом мислення – молодь засвоїла культуру корупції і вважає її звичайним явищем, а це зумовлює певний спосіб життя, наприклад: „послуга за послугу” („даю, щоб ти дав”). Відбувається словесна підміна понять: з корупції на вдячність, хоча змістово залишається тим же ж хабарництвом.

Ми абсолютно погоджуємось з думкою дослідника В. Рябченка, який вважає, що «корумпованих рис поведінки особа набуває в процесі її власної соціалізації. Стане чи не стане особа на шлях вчинення корупційних правопорушень залежить не стільки від того, які традиції чи психологічні настанови увібрала від народження, а від того, в якій суспільній атмосфері вона росла, який психологічний клімат панував

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полнога // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.

навколо неї, які поступки визнавались аморальними, а які з боку моралі заохочувались. Мова йде про суспільну свідомість, в якій фокусується надзвичайно багато аспектів суспільного життя, у тому числі відношення громадян до закону і їх реакція на корупційні правопорушення» [8].

Якщо проаналізувати менталітет українців (ми опираємось на таких дослідників української культури як: Д. Чижевського, О. Кульчицького, М. Шлемкевича), то для нашого народу властивим з давніх давен були такі риси як кордоцентричність (спрямованість на внутрішній світ, сердечність), емоційність, толерантність, щедрість, колективізм та ін. Тобто, у витоках українцям не були властивими такі риси як корисність, зловживання... Тому ми спростовуємо тезу, що корупція теоретично могла би бути закладена в ментальності нашого народу. Зрозумілим є факт, що міра узгодженості свідомої волі людини з правом – це і є основа для формування правової культури людини. «Як свідчить досвід інших країн, для подолання корупції не менталітет має змінюватися, а має формуватися правова (зокрема, антикорупційна) культура громадян. Це і є тим «людським фактором», що здатен радикальним чином забезпечити антикорупційний ефект! Лише тоді спрацьовують усі інші засоби – антикорупційне законодавство, антикорупційна політика і спеціальні антикорупційні інституції (зокрема, «Антикорупційне бюро» і т. ін.)» [9].

Рецепт подолання корупції в Україні простий. Він складається з трьох компонентів: наявності одного незалежного правоохоронного органу щодо боротьби з корупцією; максимального відкриття інформації, якою володіє держава, а також виховання українських антикорупційних експертів та розвиток прикладних антикорупційних досліджень.

Всі три компоненти є рівноважливими та повинні розвиватися паралельно. Усі три процеси в Україні вже запущені, однак їх потрібно довести до логічного завершення. Лише повага до норм моралі і до закону

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полнога // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18zhpkpkn.pdf>.

може забезпечити в Україні той правопорядок, без якого не можуть бути успішними жодні інші реформи. Як казав, Томас Карлейл: «Будь-які реформи, крім моральної, є марними».

Дослідник О. О. Акімов вважає, що якщо з корупцією «не боротися, то вона стає повсякденним способом мислення, який буде зумовлювати наш спосіб життя і наші дії. Тому потрібно вирішувати такі основні завдання: 1) зменшення кількості так званих «хабаромістких» функцій державного управління (видача дозволів, ліцензій, довідок тощо); 2) чітке законодавче визначення процедур прийняття управлінських рішень; 3) забезпечення прозорості прийняття рішень за допомогою конкурсів, тендерів тощо; 4) підвищення рівня соціального забезпечення населення; 5) підвищення кримінальної відповідальності за корупційну діяльність» [10, с.187-188].

Україна змінилася після Євромайдану, проте не позбулася ознак «захопленої держави» (captured state), в якій ключові державні інституції контролює група чи кілька груп пов'язаних осіб, які отримують доступ до державних коштів та найбільших національних ресурсів.

Запорука процвітання великої політичної корупції – безкарність високопосадовців. Водночас, реальний ризик потрапити у в'язницю та втратити злочинно набуте майно – найдієвіша мотивація для чиновників не красти і не зловживати своїми обов'язками або зв'язками для особистого збагачення. Передумовою безкарності є колапс правоохоронної та судової системи, яка десятиліттями використовувалася вищою політичною елітою для покривання корупційних злочинів, а не їх розслідування.

Одним з важливих кроків є відновити довіру людей до правоохоронної системи, повернути цінності честі та гідності працівників правоохоронного органу.

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полнога // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.

В Україні роль правоохоронних органів щодо розслідування найбільших корупційних схем відіграють медіа та громадські організації. Якщо громадянин стикається з проблемою корупції і розкраданням бюджету, він радше звернеться за допомогою до журналістів, яким довірятиме, аніж до прокуратури.

Міжнародні донори та організації направили в Україну багато експертів та радників, які мали б задовільнити попит на антикорупційну експертизу, однак проблема в тому, що немає універсальних антикорупційних інструментів для кожної країни. В Україні проблеми корупції мають свою глибинну специфіку, обґрунтовану складними економічними, культурними та політичними пострадянськими процесами, особливостями правової системи [10, с.323-325].

На думку дослідників О.О. Акімова, Л. В. Білінської можна виділити такі групи безпосередніх причин та умов розвитку корупції:

- політичні (замкнутість системи управління, її повільний розвиток, відсутність системи виховання патріотичних почуттів, моральних якостей, поверховість при проведенні антикорупційної політики, відсутність державної ініціативи щодо створення громадських формувань, незалежних недержавних структур для зростання активності населення у боротьбі з корупцією);

- економічні (несприятливий режим діяльності підприємств; відсутність прозорості багатьох економічних процесів; на тлі багатих державні службовці не мають навіть помірного достатку);

- правові (відсутність цілісної системи антикорупційних засобів, невизначеність відповідальності за корупційні діяння, формальний характер чинної системи декларування доходів, неповне визначення суб'єктів, не цілеспрямованість правоохоронних органів щодо виконання

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полнога // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18zhpkp.pdf>.

правових вимог при виявленні корупційних діянь, викритті винних у їх учиненні);

- організаційно-управлінські (відсутність чіткої регламентації діяльності посадових осіб, поширеність у кадровій політиці випадків заміщення посад через знайомство, відсутність механізмів унеможливлення прийняття на службу лідерів і членів злочинних угруповань та здійснення ними кар'єри, відсутність окремих працівників, які контролювали б цю сферу);

- соціально-психологічні (нерозвиненість громадянської свідомості, корислива спрямованість державних службовців, професійна та моральна деформація частини керівників, що виявляється у поблажливому ставленні до корупції) тощо [1, с.186].

Підсумовуючи сказане, доходимо до висновку, що корупція є наслідком кризи правової культури населення, яка підсилюється економічно-політичною нестабільністю держави. Корупція як явище становить серйозну загрозу верховенству права, демократичному розвитку держави та посилює нестабільність у суспільстві, нівелює соціальну справедливість, гальмує проведення необхідних у країні реформ. Корупція руйнує належне державне управління, і є проблемою загальнонаціонального значення. Боротьба з корупцією потребує мобілізації всіх можливих ресурсів народу, в тому числі і правових.

Таким чином, корупція, як наслідок правового нігілізму є асоціальним, аморальним і протиправним явищем, яке, зрештою, приведе державу не лише до зневаги інших держав, до суттєвих збитків в економіці країни, але й деградації і занепаду держави в цілому. Тому вкрай важливо вже зараз формувати світоглядну позицію молоді через призму моралі, психології, права та економіки. Отже, для подолання корупції кризового типу необхідно провести глибокі соціальні реформи, шляхом послідовних

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полнога // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18zhpkpkn.pdf>.

системних і скоординованих дій, об'єднаних однією концепцією, які змінять спосіб життя і забезпечать формування правового соціального світогляду. Щоб наявність моральних якостей, ціннісних орієнтацій, відчуття справедливості, були природною прерогативою на підсвідомому рівні. Україна в результаті активізації зусиль громадського суспільства в напрямі запобігання корупції, виховання нетерпимості до цього явища має стати країною, придатною для життя чесних і законослухняних громадян. Корупція кризового типу є породженням глибокої соціальної кризи в Україні де перемагає власна корисність і зневажливе ставлення до світоглядних принципів, моральних й правових законів і має системний характер, тобто вона уражає не лише державні інститути, а й інститути громадянського суспільства. Тому у подальших наукових розвідках буде доцільним дослідити, що стало причиною системної соціальної аномалії в Україні.

Список використаних джерел

1. Corruption perception index 2016: [Електронний ресурс] / https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2016
2. Ніцше Ф. Так казав Заратустра // Так казав Заратустра; Жадання влади / Пер з нім. А. Онишка, П. Тарашука. – К.: Основи, 2003. – С. 7–341.
3. Дмитрієнко І. Проблеми та перспективи історичного осмислення української правової культури/ І.Дмитрієнко// Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 38. – К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2007. – 776 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. –1736 с.

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полнога // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.

5. Білінська Л. В. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2013. – № 6-1, том 1. – С. 138–141.
6. Закон України Про запобігання корупції: [Електронний ресурс] / <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
7. Гвоздецький В. Д. Корупція як соціальне, психологічне і моральне явище // Актуальні проблеми держави і права. 2012. – С. 139–145.
8. Рябченко В.В. Державна політика у сфері протидії корупційним правопорушенням [Електронний ресурс] / <http://dspace.nau.edu.ua/bitstream/>
9. Костенко А. Що є причиною корупції в Україні: менталітет чи криза правової культури? [Електронний ресурс] / <http://blogs.korrespondent.net/blog/politics/3490802/>
10. Гонтар З. Г., Полюга Р. Л. Корупція як соціально-правове явище // Всеукраїнська наукова конференція молодих науковців «Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства» (осінні читання): ЛДУВС, 2017. – С.323-325.
11. Акімов О. О. Психологічні аспекти проявів корупції в державному управлінні // *Державне управління: теорія та практика*. – 2014. – № 1. – С. 181–188.
12. Закон України Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: [Електронний ресурс] / <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полюга // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.

Гонтар З. Г., Полюга Р. Л.

Корупція як наслідок кризи правової культури населення

Проаналізовано сучасний стан суспільства, який спровокував розвиток такого явища як корупція. Осмислені підходи до можливих причин виникнення корупції. Окреслені основні шляхи виходу з кризи правової культури населення, а, відповідно, і з корупції. Корупція, як наслідок правового нігілізму є асоціальним, аморальним і протиправним явищем.

Проаналізовано феномен корупції не лише з правової сторони, але й морально-ціннісної, позаяк вважаємо, що корупція є, перш за все, явищем дисгармонії соціального буття. Формування конструктивної антикорупційної політики при побудові громадянського суспільства неможливе без наукового аналізу процесів, що відбуваються в різних сферах суспільного життя країни. Важлива роль у цьому належить розкриттю сутності і змісту корупції, її основних чинників і механізмів подолання. Знищення рівня корупції передбачає вжиття системних поетапних заходів інституційно-правового характеру.

Ключові слова: корупція, правовий нігілізм, протидія корупції, антикорупційна політика, політична корупція.

Гонтар З. Г., Полюга Р. Л.

Коррупция как следствие кризиса правовой культуры населения

Проанализировано современное состояние общества, спровоцировавший развитие такого явления как коррупция. Осмысленные подходы к возможным причинам возникновения коррупции. Очерчены основные пути выхода из кризиса правовой культуры населения, а, соответственно, и по коррупции. Коррупция, как следствие правового

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полюга // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.

нигилизма является асоциальным, аморальным і противоправным явлением.

Проанализированы феномен коррупции не только с правовой стороны, но и морально-ценностной, поскольку считаем, что коррупция является, прежде всего, явлением дисгармонии социального бытия. Формирование конструктивной антикоррупционной политики при построении гражданского общества невозможно без научного анализа процессов, происходящих в различных сферах общественной жизни страны. Важная роль в этом принадлежит раскрытию сущности и содержания коррупции, ее основных факторов и механизмов преодоления. Уничтожение уровня коррупции предусматривает принятие системных поэтапных мер институционально-правового характера.

Ключевые слова: коррупция, правовой нигилизм, противодействие коррупции, антикоррупционная политика, политическая коррупция.

Hontar Z., Poliuha R.

Corruption as a current cusin of legal culture of the population

The current state of society, which provoked the development of such a phenomenon as corruption, was analyzed. Sophisticated approaches to possible causes of corruption. The main ways out of the crisis of the legal culture of the population are outlined, and, accordingly, and also from corruption. Corruption, as a result of legal nihilism, is asocial, immoral and illegal.

The phenomenon of corruption is analyzed not only on the legal side, but also in moral value, because we believe that corruption is, above all, a phenomenon of disharmony of social life. Formation of a constructive anticorruption policy in the construction of civil society is impossible without a scientific analysis of the processes taking place in various spheres of social life of the country. An important role in this is the disclosure of the essence and

▪ Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полюга // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.

content of corruption, its main factors and mechanisms for overcoming. The elimination of corruption requires the adoption of systemic, phased measures of institutional and legal character.

Key words: corruption, legal nihilism, anti-corruption, anti-corruption policy, political corruption.

-
- Корупція як наслідок кризи правової культури населення / З. Г. Гонтар, Р. Л. Полюга // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2018. – № 1(17) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18hzhpkn.pdf>.